

Promjene u pojmu proizvodnog rada i nove norme razdiobe: Prijedlog zajamčenog socijalnog dohotka*

CARLO VERCELLONE**

Université Paris 1
Pariz, Francuska

Izvorni znanstveni članak

UDK: 331.1:330.566.63

Primljeno: listopad 2006.

Sa Smithovom teorijom rasta i Ricardovom teorijom raspodjele, osnivači političke ekonomije pokušali su predstaviti, u jednom relativno jednostavnom teorijskom modelu, logiku funkcioniranja kapitalizma koja je rođena prije industrijske revolucije. Danas, u tranziciji koja nas vodi od industrijskog kapitalizma prema ekonomiji zasnovanoj na difuziji i pokretačkoj ulozi znanja, možda moramo ponovno prijeći analitički proces osnivača političke ekonomije. Taj postupak, koji kao u nerazdvojuvu cjelinu mora povezati način proizvodnje i način raspodjele bogatstva, iznosi na vidjelo ključnu problematiku: pitanje legitimiteta i ekonomske ostvarivosti zajamčenog socijalnog dohotka nezavisnog od rada.

U ovom članku ćemo nastojati objasniti dva bitna aspekta problema. Prvi se odnosi na pojašnjenje unutar aktualne rasprave dviju suprotstavljenih koncepcija zajamčenog dohotka: onoj neoliberalnoj o uvjetovanom minimalnom egzistencijalnom dohotku, s jedne strane i o zajamčenom dohotku, dostojanstvenom i bezuvjetnom koji zovemo »zajamčeni socijalni dohodak« (ZSD), s druge strane. Drugi aspekt tiče se razilaženja glede ekonomskih osnova i financiranja ZSD-a. Radi se o tome da se ova razmišljanja moraju prenijeti na preobrazbu podjele rada i način akumulacije kapitala što označuju prijelaz prema onoj fazi kapitalizma koju nazivamo kognitivni kapitalizam. U ovom rasuđivanju raspraviti ćemo neka teorijska pitanja koja se tiču promjena u samom poimanju društvenog bogatstva i proizvodnog rada da bismo došli do ZSD-a shvaćenog kao dohodak zasnovan na spajanju socijalne najamnine i kolektivne rente.

Ključne riječi: kognitivni kapitalizam, rad, minimalni egzistencijalni dohodak, zajamčeni socijalni dohodak.

* Prethodna verzija ovog rada objavljena je u autorovoj knjizi: *Capitalismo cognitivo – Conoscenza e finanza nell'epoca postfordista*. Rim: Manifestolibri, 2006.

** Carlo Vercellone, Maison des Sciences Economiques, 106-112, boulevard de l'Hôpital, 75013 Paris, France.

MINIMALNI EGZISTENCIJALNI DOHODAK I ZAJAMČENI SOCIJALNI DOHODAK

Da bismo objasnili smisao aktualne rasprave o zajamčenom dohotku, potrebno je prije svega definirati razlike između dvije nepomirljive koncepcije.

Neoliberalna koncepcija minimalnog dohotka

Prva koncepcija pretpostavlja ostvarivanje onoga što smo nazvali uvjetovani minimalni egzistencijalni dohodak. Taj pristup proizlazi iz tradicije liberalne teorije prema kojoj bi glavni razlog nezaposlenosti bio u rigidnosti tržišta rada (na primjer, socijalni minimum, naknada za nezaposlene) koja onemogućava da fleksibilnost plaća bude kompatibilna s punom zaposlenošću. Stoga bi uvođenje minimalnog dohotka sa sobom dovelo ukidanje sličnih socijalnih naknada koje su odgovorne za klopku neaktivnosti. Prema tom gledištu, minimalni dohodak postaje instrument de-socijalizacije ekonomije i obnove konkurencije na tržištu rada.

Načelo uvjetovanja (koje podrazumijeva povlasticu minimalnog dohotka komplementarnu nadoknadi u radu) druga je temeljna karakteristika većine neoliberalnih prijedloga. Zato prijedlog minimalnog dohotka aktivnosti (MDA) nastoji kompletirati dohodak vezan uz izvršenje plaćenog rada (u privatnom sektoru u aktivnosti od kolektivne koristi koju priskrbljuje država) s financijskom pomoći koja bi dopuštala da se dostigne razina minimalnog egzistencijalnog dohotka. Taj prijedlog na crti je modela socijalnog nadzora iz *Zakona za siromašne* u mjeri u kojoj teži zamjeni institucija socijalne države (*welfare*) institucijama radne države (*workfare*). Povlastica MDA ostaje diskrecijska i podliježe provjeri jednog rigidnog uvjeta: spremnosti radnika da prihvati predloženo zaposlenje, iako je taj posao neizvjestan i potplaćen.

Ta logika je u središtu prijedloga koji se referiraju na formulu negativnog poreza koji je drag Miltonu Friedmanu. Točnije, na tehničkoj razini, negativni porez bi se u načelu mogao pomiriti s minimalnim bezuvjetnim dohotkom nezavisnim od rada. Trebalo bi fiksirati prag siromaštva na osnovi kojeg bi bila isplaćena kompenzacijska naknada svim osobama koje primaju dohodak ispod toga praga (iznad kojeg bi bilo mjesto za uobičajena porezna plaćanja). Zapravo, prijedlozi koji su inspirirani tom tehnikom skoro uvijek previđaju da je ta financijska donacija fiksirana u funkciji rada i da su nezaposleni, takozvani »volonteri«, iz nje isključeni. Ukratko, negativni porez trebao bi biti isplaćen samo onima koji nekakav posao već imaju, i služiti kao dodatak na dohodak nedostatne aktivnosti.

Zacijelo, to izravno povezivanje između prava na dohodak i radne obveze nije uvijek objašnjeno. Svejedno, iznosi predviđeni za tu naknadu toliko su niski, a kompenzacija u pogledu ukidanja drugih socijalnih davanja toliko važna da logika negativnog poreza ostaje nepromijenjena: ojačati prisilu najamnog odnosa i subvencionirati razvoj siromašnih zaposlenih (*working poor*) »dopuštajući kumuliranje osnovnog socijalnog dohotka nedovoljnog za život s radnim dohotkom također nedovoljnim za život« (Gorz, 1997.:134).

Sve skupa, minimalni egzistencijalni dohodak je način regulacije rastuće dualizacije tržišta rada zahvaljujući kojoj bi razvoj atipičnih i neizvjesnih oblika rada za čitave sektore ekonomije mogao postati nova referentna norma koja određuje uvjete rada i formiranje najamnina. Uvijek se predstavljajući kao mjera uključivanja isključenih iz nove ekonomije, negativni porez zapravo je samo novi oblik, više ili manje prikriven, subvencije rada. Dodao bi se brojnim naknadama i olakšicama na doprinose što ih daju poduzetnici, ustanovljenima kako bi se potpomoglo,

zahvaljujući sniženju (direktnog) troška rada, zapošljavanje nisko kvalificiranih radnika. To utemeljuje socijalizaciju dohoda, ali pod regresivnom formom socijalizacije troškova rada koja poduzetnicima dopušta da isplaćuju plaću nižu od praga siromaštva.

Za neoliberalne zagovornike negativnog poreza, ta bi mjera između ostalog trebala dovesti do značajnog sniženja poreznih nameta, budući da bi jedinstveni transfer, financiran fiskalnim putem, trebao postupno zamijeniti sadašnje socijalne amortizere koje osigurava socijalna država.

Svejedno, čitavo to rasuđivanje nije bez proturječnosti, a prihvaćanje neoliberalnih prijedloga moglo bi u konačnici dovesti do fiskalne krize. Zapravo bi uspostavljanje minimalnog dohotka na općoj razini, zamišljenog u tim terminima, dovelo do toga da poduzetnici odabiru radnu snagu zaposlenu na osnovi prihvaćanja najamnine niže od egzistencijalnog dohotka. Stoga je vrlo vjerojatno da bi se uvođenje uvjetovanog minimalnog egzistencijalnog dohotka zapravo prevelo u zamjenu između različitih komponenti radne snage prije nego u povećanje zaposlenosti. Osim toga, direktna najamnina koju isplaćuju poduzetnici mogla bi se sniziti na način proporcionalan dodatku na dohodak osiguran negativnim porezom. Ako ta logika prevlada, trošak minimalnog dohotka bio bi prekomjeran, unatoč uštedama postignutim ukidanjem drugih novčanih transfera i usluga socijalne države.

Svejedno, u tom je smjeru orijentirana, polazeći od financijskog zakona iz 2001., francuska politika dohoda, usvajajući prijedlog negativnog poreza koji je preimenovan u *Prime pour l'Emploi* (PPE - odšteta za zaposlenje). Ta mjera, preuzeta od Raffarinove vlade, sastoji se upravo u davanju dodatnog dohotka onima koji primaju niske najmnine. Ona razvija tri karakteristične funkcije negativnog poreza prema viđenju neoliberala:

- PPE je uvjetan, jer je osiguran samo za obitelji s barem jednim zaposlenim radnikom.
- PPE je poticaj zapošljavanju, ili točnije siromašnim zaposlenicima (*working poor*), jer taj transfer zavisi od vremena rada obavljenog u jednoj godini. Plaćeni radnici tako su potaknuti da u velikom broju prihvaćaju neizvjesne poslove kako bi akumulirali radne sate i tako dostigli maksimalnu kvotu PPE-a
- PPE zapravo donosi ukidanje *SMIC-a* (*Salario Minimo Interprofessionale di Crescita*) jer upravo potiče atipične i neizvjesne oblike rada.

Zajamčeni socijalni dohodak

Neoliberalnim teorijama o uvjetovanom minimalnom egzistencijalnom dohotku suprotstavlja se prijedlog zajamčenog socijalnog dohotka nezavisnog od zaposlenja. Prema tom pristupu, bezuvjetni zajamčeni dohodak predstavlja instrument resocijalizacije ekonomije i ublažavanja odnosa novčane prisile prirodene najamnog odnosa. Na teorijskoj razini, nezaposlenost i radna neizvjesnost ovdje su shvaćene kao rezultat logike koja karakterizira status najamnika unutar novčane ekonomije proizvodnje (u smislu Keynesa i Marxa).

Na toj osnovi, rasuđivanje o zajamčenom socijalnom dohotku (ZSD) polazi od jedne od najznačajnijih posljedica onih politika koje uvode fleksibilnost u tržište rada. Radi se o načinu na koji ekonomska nesigurnost i radna neizvjesnost snažno podvlače prvotnu narav najamnog odnosa: ona novčane prisile koja najamni odnos čini preduvjetom pristupa novcu, to jest dohodak zavisi od anticipacija kapitalista glede volumena proizvodnje i rada koji se daje zaposliti s profitom. I zbog toga razgovor o ZSD-u ulazi u šire i kompleksnije rasuđivanje. Tiče se elaboracije novog radnog prava i sustava socijalne zaštite koji su sposobni pomiriti sigurnost dohotka i pokretljivost rada i po-

godovati odabranoj pokretljivosti nauštrb one nametnute radnom neizvjesnošću. Stoga bi za zagovornike ZSD-a njegov iznos trebao biti idealno fiksiran na dovoljno visokoj razini da svakome omogući dostojan život. U svakom slučaju, to bi morao biti »dohodak dostatan da se sačuva sloboda radnika da prihvati ili odbije uvjete rada koji mu se nude« (Passet, 2000.:257). Otuda ni definicija ZSD-a ne može biti dana čisto novčanim izrazima. Pravo na dohodak mora se artikulirati u pravo pristupa cjelini jamčenih usluga izvan tržišta (pravo na stan, zdravlje, obrazovanje, itd.). S toga gledišta, ZSD pretpostavlja održavanje sustava jamstava vezanih uz institucije socijalne države te implicira njihovo proširivanje.

Osnovni dohodak koji bi predstavljao ZSD ulazio bi u model ofenzivne fleksibilnosti, osiguravajući redovitost dohotka unatoč odabranoj ili nametnutoj neredovitosti radnih odnosa. Povećao bi skalu dohoda aktivnosti, pogodujući pregovaračkoj moći najamnika, i shodno tome modernizaciji profesionalnih odnosa i organizaciji rada. Stoga, logika kojom se rukovodi uspostava ZSD-a ne bi dovela do ukidanja minimalnih plaća (kao što je *SMIC*) ni drugih amortizera socijalne države, osim uvjetnih transfera pomoći, kao što je u Francuskoj minimalni dohodak uključivanja (MDU), koji se nalaze ispod razine osnovnog dohotka.

PITANJE LEGITIMITETA I FINANCIRANJA ZAJAMČENOG SOCIJALNOG DOHOTKA

Prijedlog ZSD-a nailazi uglavnom na dvije kritike koje se odnose na: 1) njegovu vjerojatnu financijsku neodrživost, 2) ekonomsku i etičku nelegitimitnost potvrđivanja prava na dohodak koji ne bi našao odgovarajuću protuvrijednost u radnom doprinosu stvaranju bogatstva.

Zapravo, ta dva pitanja, ono o ostvarenosti i ono o legitimitetu ZSD-a, dobrim su dijelom povezana i treba ih konfrontirati s

analizom preobrazbe rada i režima akumulacije u kognitivnom kapitalizmu.

Primjedba koja se često upućuje ZSD-u jest da se nedovoljno produbljeno analizira problematika financiranja.

Iz toga proizlaze dvije posljedice koje se tiču koherentnosti i/ili vjerodostojnosti prijedloga ZSD-a:

1. I u slučaju da je iznos građanskog dohotka (dohodak koji bi, dakle, pripadao svakom državljaninu) procijenjen na smiješnoj razini (između 230 i 300 eura *per capita* mjesečno), svakako je nespojiv s idejom »dohotka dostatnog da se očuva sloboda radnika da prihvatiti ili odbije radne uvjete koji su ponuđeni« (Passet, 2000.:272).
2. Slučaj kad je iznos zajamčenog minimalnog dohotka određen na mnogo višoj razini (općenito na razini između praga siromaštva i minimalnih plaća *SMIC*-a). Ali, u tom slučaju, prijedlog građanskog dohotka kritiziran je zbog njegovog tobožnjeg irealizma (Coutrot i Husson, 2001.). Ta kritika gotovo se uvijek zasniva na tvrdnji da bi trošak financiranja tražio ekonomski i politički razvoj nepodnošljiv za razinu obveznih davanja.

Na primjer, Thomas Coutrot i Michel Husson tako smatraju da je prijedlog zajamčenog socijalnog dohotka što ga je iznio Renè Passet (7000 eura godišnje), ili onaj Andrè Gorza (7320 eura *per capita* godišnje, to jest *circa* 610 eura mjesečno) nerealan, baš zato što bi njegovo financiranje bilo ekonomski nepodnošljivo. Zapravo, bila bi potrebna korjenita redistribucija dohoda od približno 366 milijardi eura (u hipotezi ZSD-a to je jednako 7320 eura godišnje), to jest 30% BDP-a – zaključuju Thomas Coutrot i Michel Husson, odbacujući hitro prijedlog ZSD-a u mračni svijet utopije bez sutrašnjice (Coutrot i Husson, 2001.:66).

Zacijelo, te su brojke impresivne. Ipak, valja primijetiti da je taj tip rasuđivanja, koji vodi neostvarivosti ZSD-a, simplificirajući. Ograničava se na procjenu njegova bruto troška multiplicirajući iznos ZSD-a brojem stanovnika, a onda utvrdivši iznos koji bi valjalo financirati, te samim tim proglašava njegovu neostvarivost slijedeći postotke BDP-a eksklamativno.

Ta argumentacija, međutim, pogrešna je iz dva razloga, budući da s jedne strane precjenjuje realni trošak ZSD-a (brkajući neto i bruto trošak) i, s druge strane, izbjegava svako stvarno promišljanje o izvorima koji bi mogli omogućiti njegovo financiranje.

Analizirajmo ovdje ta pitanja koja se tiču realnog troška i financiranja, razvijajući različita razmatranja koja pridonose dokazivanju financijske ostvarivosti ZSD-a:

- A. ZSD je kumulabilan sa svakim drugim tipom dohotka, koji je polazeći od nekog praga podvrgnut porezu. Na taj bi način ZSD, uvijek zadržavajući svoj bezuvjetni karakter, imao također i redistributivni značaj čiji bi domašaj bio više ili manje važan u funkciji karakteristika različitih fiskalnih sustava. Ukratko, neto trošak financiranja ZSD-a valjalo bi dakle procijeniti vodeći računa o fiskalnom uzimanju koje se tradicionalno izvodi nad ukupnim dohocima obitelji, i čiji bi sastavni dio bio ZSD. Drugim riječima, ZSD se može kumulirati bez maksimalnih resursa, ali se može nametnuti kao porez i koji bi većim dijelom bio dobiven od visokih dohodaka. Uzme li se u obzir taj učinak praga, proporcionalno se reducira realni neto trošak financiranja ZSD-a u razmjeru koji bi bilo važno precizno procijeniti.
- B. Druga važna točka: zbog razloga socijalne pravde ili zbog makroekonomske koherencije, uspostavljanje ZSD-a trebalo bi biti povezano s reformom poreznog sustava da bi mu se naglasio progresivni karakter.

- C. Važne manevarske margine postoje glede oporezivanja dohodaka kapitala koji su u Europi općenito, a u Francuskoj poglavito, manje oporezivani od dohodaka rada.
- D. Uštede koje potječu iz ukidanja uvjetnih transfera pomoći (socijalni minimumi), a koje bi zamijenio bezuvjetni ZSD, omogućile bi da se pokrije jedan nezanemariv dio troškova vezanih za njegovu uspostavu.
- E. Tom izvoru financiranja treba dodati onaj koji dolazi od ukidanja poreznih olakšica i rasterećenja socijalnih doprinosa što ih uživaju tvrtke kao poticaj za zapošljavanje nekvalificirane radne snage, koji se daleko od toga da pogoduju stvaranju novih radnih mjesta, pretvaraju u jednostavni transfer dohotka najamnika u profite.
- F. U prvoj etapi, ZSD bi mogao biti rezerviran za populaciju između 18 godina i zakonske dobi za mirovinu, i tek bi se u drugoj etapi postupno protegao na čitavu populaciju.

Ujedinjujući te uvjete, trošak financiranja ZSD-a bio bi značajno smanjen i ušao bi u konkurenciju s financiranjem drugih bitnih dostignuća sustava socijalne zaštite kao što su mirovine, pravo na zdravlje, i, na primjer u Francuskoj, naknada za nezaposlenost. U istom mah, uspostava ZSD-a omogućila bi, na toj osnovi, znatno ravnopravniju raspodjelu dohotka.

Na tim osnovama, u jednoj recentnoj raspravi pokazali smo, kao primjer, ostvarivost financiranja bezuvjetnog ZSD-a u iznosu od 700 eura mjesečno (što je polovica prosječne plaće) za populaciju između 18 godina i zakonske dobi za mirovinu (Monnier i Vercellone, 2005.).

Ipak, ako je trošak univerzalnog zajamčenog dohotka određen za cjelokupnu rezidentnu populaciju zacijelo mnogo viši, dva komplementarna razmatranja moraju biti

uzeta u obzir kako bi se analizirala njegova ostvarivost.

Na prvom mjestu, trošak financiranja univerzalnog zajamčenog dohotka ne bi trebao biti procijenjen na osnovi ZSD-a identičnog za sve pojedince, nego bi bilo razumnije razmotriti različite iznose za različite kategorije osoba: odrasle, koji bi primali ZSD u cijelosti, i malodobni na brizi roditelja, koji bi uživali naknadu nižeg iznosa, koji bismo mogli nazvati, da bismo ga razlikovali od prvog, naknada za egzistenciju. Na drugom mjestu, što će biti razmatrano u produžetku ovog rada, pitanje financiranja i legitimnosti ZSD-a implicira, općenito, produbljeno propitivanje kako se razumije pojam proizvodnog rada, bogatstva i njegovih glavnih pokazatelja, iznoseći na vidjelo nesuglasnost novih normi proizvodnje kognitivnog kapitalizma i normi raspodjele naslijeđenih od industrijskog kapitalizma. Tek pod tim uvjetima postaje moguće promišljati problem teorijskih temelja i ostvarivosti ZSD-a polazeći od dva glavna uloga vezana za razvoj kognitivnog kapitalizma:

- prvo se tiče transformacije i proširenja pojma proizvodnog rada u okviru ekonomije intenzivnog znanja, tj. zasnovane na rasprostranjenosti i pokretačkoj ulozi znanja
- drugo se odnosi na način kako se shvaća proces resocijalizacije ekonomije i kapitala u suprotnosti sa rastućom financijarizacijom ekonomskog sustava i njegovog utjecaja na pravila formiranja dohotka.

Transformacija podjele rada, financijarizacija i zajamčeni socijalni dohodak

Jedna od najvećih teškoća na koje nailaze brojni zagovornici univerzalne alokacije ili građanskog dohotka, proizlazi iz čisto etičkog i redistributivnog pristupa, nespособno da zasnuje prijedlog bezuvjetnog

ZSD-a na analizi transformacije mehanizama stvaranja bogatstva.

To je poglavito slučaj tumačenja izraza »kraj rada« poput Rifkinovog, na kojem se u izvjesnoj mjeri temelji i prijedlog univerzalne alokacije kako ga tumači Van Parijs.

Prema tezi o »kraju rada«, tehnološka nezaposlenost imala bi strukturni značaj. Po toj logici, temeljno opravdanje za zajamčeni dohodak bilo bi u činjenici da radno mjesto postaje rijetka roba i, istodobno, rad gubi svoju središnju ulogu u procesu stvaranja bogatstva.

Za razliku od »tehnoloških« tumačenja o kraju rada, aktualna kriza oblika najamnog rada/zaposlenja, po našem mišljenju, daleko je od toga da znači krizu rada kao izvora proizvodnje vrijednosti i bogatstva. Preobrazba se prije sastoji u paradigmat-skoj promjeni pojma proizvodni rad, gdje se opće društveno znanje predstavlja kao neposredna proizvodna snaga. Ta preobrazba, koja u svom središtu ima ulogu masovne izobrazbe u pojavi rasprostranjene intelektualnosti, može se tumačiti polazeći od tendencije koju je Marx definirao u *Grundrisse* s pojmom generalnog intelekta. Radi se o pojavi novog hegemonijskog lika rada obilježenog sve više intelektualnim i nematerijalnim karakterom. Njegovo porijeklo upućuje na bitnu dimenziju socijalnih pokreta koji su, šezdesetih i sedamdesetih godina, doveli u pitanje legitimnost fordističkog modela: revindikacijom prava na znanje i njegovu neovisnost spram zahtjeva akumulacije kapitala. Iz toga je proizašlo znatno produženje godina učenja i, općenito, životnog vremena posvećenog izobrazbi od strane svakog pojedinca. Stoga su se socijalni konflikti s kraja šezdesetih i sedamdesetih nataložili u novim »intelektualnim« značajkama rada i u onome što možemo kvalificirati kao novu prevagu znanja »živog rada« nad znanjem utjelovljenim u stalnom kapitalu (i u organizaciji poduzeća). S tog gledišta veoma je važna

ova stilizirana činjenica: od godine 1973. glavnicu nematerijalnog kapitala (odgoj i obrazovanje, istraživanje i razvoj, zdravlje) izjednačuje se s glavnicom opipljivog kapitala, zatim ga nadilazi da bi danas postao daleko dominantniji.

Nalazimo se onda na polazištu ekonomije zasnovane na procesu proizvodnje, obrade i difuzije znanja gdje bitna varijabla rasta i strukturalne kompetitivnosti nekog teritorija postaje sada sposobnost da se pokrene na kooperativni način potencijal intelektualnog rada prisutnog u društvu. Stoga se postavlja pitanje Smithovog modela tehničke i socijalne podjele rada nastale s prvom industrijskom revolucijom i prijelaza prema novoj podjeli rada koja će se oslanjati na kognitivnim načelima. Ta je tendencija vidljiva u tri glavne preobrazbe:

- industrijska norma apstraktnog rada, razmjenjiva i lako mjerljiva uz pomoć sata ili kronometra, sve više zastarijeva s razvojem ekonomije zasnovane na znanju i na sposobnostima koje se ne daju kodificirati
- vrijeme neposrednog rada posvećeno proizvodnji tek je frakcija, ne nužno i najvažnija, društvenog vremena proizvodnje
- tradicionalne granice između rada i nerada ublažuju se i kida se svaka veza razmjernosti između nadoknade i individualnog rada.

Te metamorfoze uzrokuju da se izvor bogatstva nacija danas sve više pomiče uzvodno od djelatnosti poduzeća. I sve više uzvodno od sfere »najamnog rada i merkantilnog svijeta«, u društvu, i poglavito u sustavu izobrazbe i istraživanja, gdje se nalazi ključ produktivnosti i razvoja društvenog bogatstva.

Moguće je tvrditi da pogoršanje uvjeta plaćanja zaposlenja, što obilježava postfordizam, nipošto ne odgovara zahtjevima objektivne ekonomske efikasnosti koju

su rigidnosti tržišta rada zapriječile. Desocijalizacija ekonomije prije izgleda kao uvjet da se zaposli radna snaga koja se ne može više staviti pod disciplinu poduzeća, na osnovi objektivne tehničke racionalnosti koja je inkorporirana u fiksnom kapitalu i u organizaciji rada.

Također se u slijedu te nove konfiguracije (konfliktnog) odnosa znanje/moć može razumjeti zašto se, u novom režimu akumulacije, financijalizacija i ekonomija znanja povezuju, glede načina regulacije, s rastućom nesigurnošću uvjeta zaposlenja. Fleksibilnost, u svojim različitim oblicima, uništila je sustav sigurnosti radnog mjesta koji je bio u osnovi fordističkog kompromisa. Bolje rečeno, u vrijeme kognitivnog kapitalizma, siromaštvo i zaposlenje nisu više antinomni socijalni statusi, nego obilježje jedne logike koja može samo zakočiti žive snage društvenog znanja koje proizvode bogatstvo.

Teorijsko pitanje koje se postavlja jest u tome bi li se, i pod kakvim uvjetima, zajamčeni dohodak mogao karakterizirati kao instrument ublažavanja temeljne novčane asimetrije koja strukturira kapitalizam određujući odvajanje među dvjema klasama pojedinaca: s jedne strane onih koji imaju moć da stvore novac da bi ga pretvorile u sredstvo financiranja ili da imaju pristup novcu u obliku rente, dakle dohotka nezavisnog od rada, i s druge strane onih koji imaju pristup novcu samo prodajući svoju radnu snagu.

Problematika vezana uz pristup ZSD-a razvija se u dva istraživačka pravca:

- Prvi se sastoji u promišljanju moguće monetarne reforme. Imala bi za cilj, u keynesovskom smislu, društvenu raspodjelu dohodaka, najvećim dijelom nezavisnu od anticipacija poduzetnika koje određuju volumen proizvodnje i zapošljavanja. Ta monetarna reforma omogućila bi da se na društvenoj razini rekonstruira koherentna makroeko-

nomska veza između rasta mase najamnina i prirasta proizvodnosti, danas sve manje redistribuiranih jer se podvode pod profite i financijske rente. Vratila bi se na taj način društvenoj snazi rada dodana vrijednost koja rezultira iz sve kolektivnijih mehanizama u samom izvoru blagodatni proizvodnosti, što se danas paradoksalno suprotstavljaju punoj zaposlenosti. Iz te bi reforme proizašle temeljne promjene u makroekonomskoj regulaciji. Formula Kaleckog prema kojoj »najamni radnici troše ono što zarađuju, kapitalisti zarađuju ono što troše« bila bi temeljito oslabljena s oslabljenom asimetrijom između društvenih klasa u pristupu novcu. Možemo zamisliti da bismo se tako približili jednoj novoj formuli prema kojoj bi društvo u cjelini »zarađivalo ono što troši«.

- Druga linija istraživanja vodi alternativnoj analizi »porijekla bogatstva nacija« i, stoga, mehanizama na kojima se može zasnovati i socioekonomska legitimnost i financiranje ZSD-a. To promišljanje uključuje preispitivanje aktualnih kriterija na kojima se zasniva nacionalno knjigovodstvo, uzimajući u obzir preobrazbe koje je izazvao razvoj ekonomije znanja. Iz toga slijedi korjenita promjena i proširenje pojma proizvodnog rada koje će integrirati priznavanje pokretačke uloge znanja u stvaranju bogatstva i plaćanju različitih oblika djelatnosti koje konvencionalna teorija i nacionalno knjigovodstvo tvrdoglavo odbijaju smatrati radom.

U ovom prilogu nastojimo razviti neke elemente koji su skopčani s tim crtama istraživanja, predlažući značajke ZSD-a shvaćenog kao primarni dohodak zasnovan na spajanju socijalne najamnine (plaće) i kolektivne rente; to preciziranje vodi također identifikaciji nekih izvora financiranja koji odgovaraju tim dvjema konstitutivnim sastavnicama ZSD-a (socijalna plaća i kolektivna renta).

Zajamčeni socijalni dohodak kao socijalna plaća

Prva sastavnica ZSD-a sastoji se dakle od socijalne plaće zasnovane na priznavanju neposredno proizvodnog karaktera ukupne radne snage. Njeno utemeljenje mora se povezati s promjenama društvenih mehanizama postizanja porasta proizvodnosti i tehnološke inovacije koje idu zajedno sa sve više nematerijalnim i intelektualnim sadržajem proizvodnje.

Taj tip preobrazbe dovodi u pitanje granice koje, u konvencionalnoj ekonomskoj teoriji, odvajaju proizvodni svijet tržišne sfere od neproizvodnog svijeta netržišta. Sve veća središnja uloga znanja, kao i rastuća socijalnost dobara proizvodnosti i tehnološke inovacije, čine nadiđenima kategorije koje se uobičajeno koriste u karakteriziranju statusa (aktivnog ili neaktivnog, produktivnog ili neproduktivnog) radne snage. Taj razvitak čini zastarjelom mjeru efektivnog trajanja radnog dana posvećenog proizvodnji i vremena slobodnog i/ili za izobrazbu. Produktivna suradnja sve se više razvija uzvodno od poduzeća i dakle izvan najamnog rada. Znanje i ne-rad općenito postaju u tom kontekstu izvor eksternalnosti i tehničkog progressa koji je za poduzeća egzogen.

Ta letimična hipoteza, koja se zasniva na sada već obimnoj literaturi, uključuje propitivanje triju stupova teorije vrijednosti i raspodjele:

- Teorija vrijednosti temelji se na postojanju tržišne cijene. Njeno dovođenje u pitanje proizlazi iz dva glavna razloga: nesposobnosti tržišne teorije vrijednosti da uvaži proizvodnu ulogu netržišne sfere, neadekvatnosti sustava cijena da objasni stvaranje dodane vrijednosti koja proizlazi iz eksternalnosti veza ne za znanje i društvenu suradnju rada koja se razvija izvan poduzeća i sfere tržišta.

- Teorija vrijednosti prema kojoj je vrijeme neposrednog rada posvećenog izravno proizvodnoj djelatnosti glavni proizvodni izvor ljudskog rada - njena mjera omogućuje da se utvrdi razmjer između plaćanja i rada pojedinca.
- Teorija raspodjele prema kojoj svaki proizvodni činilac može biti nagrađen prema svom doprinosu ukupnom proizvodu: u mjeri u kojoj se društvena organizacija proizvodnje sve više predstavlja (kao u Marxovoj hipotezi o generalnom intelektu) u obliku integriranog sustava, obilježenog općom međuzavisnošću, vrednovanje proizvodnosti svakog proizvodnog činioaca, razmatrane odvojeno i obračunate marginalnom metodom, gubi svaku relevantnost (Passet 1992., 2000.).

Ukratko, daljnje pozivanje na tradicionalni pojam proizvodnog rada odgovaralo bi danas istom anakronizmu kakav bi, na primjer, poslije prve industrijske revolucije, predstavljalo pozivanje na starodrevne kategorije fiziokratske škole, koja je proizvodnim smatrala samo rad u poljoprivredi. Održavanje tih kategorija značilo bi da je rad najamnika u manufakturnoj industriji bio neproizvodni. Od momenta kad društvena suradnja prethodi i premašuje vrijeme neposrednog rada posvećenog proizvodnji, može se formulirati hipoteza po kojoj je rad u kognitivnom kapitalizmu uvijek, barem u nekim razmjerima, podzemni rad, koji čini dio jedne prisilno netržišne ekonomije. Usprkos njegovom doprinosu stvaranju bogatstva, taj društveni rad nije nagrađen i vrijednost te proizvodnje smatrana je ništavnom, jer ne pripada monetarnoj sferi trgovinske razmjene i najamnom odnosu ili izmiče njenim mjernim kriterijima. Recimo da ovdje izraz rad-podzemna ekonomija ne treba miješati s tradicionalnom sferom neformalne tržišne ekonomije. Mislimo na različitu i mnogo širu proizvodnu dimenziju. Podzemni rad je, prije svega, nenaplaćen život, to jest onaj dio ljudske

djelatnosti koji, iako u potpunosti sudjeluje u proizvodnji bogatstva, nije obračunat kao snaga koja stvara vrijednost.

Spomenimo također da ova analiza sama odgovara na one »etičke« kritike prava na zajamčeni dohodak nezavisan od zaposlenja, konstruirane na održanju veze dohodak-rad. Zapravo, proturačun u radu već postoji. Ali je proturačun u dohotku ono što nedostaje.

Socioekonomska legitimacija i financiranje ZSD-a moglo bi se tako zasnovati dijelom na uzimanju u obzir i nagrađivanju te dosad nepriznate podzemne ekonomije. U tom pogledu, moguće je poduzeti dva komplementarna istraživačka puta:

- Prvi se sastoji u vrednovanju virtualnog utjecaja onog dijela društvenog rada koji je u računu BDP-a prikriiven, i to posredstvom na primjer jednog računa u izrazima cijene i/ili fiktivnih plaća nemarkantilnih ekonomija (neiskazanih). To promišljanje omogućilo bi da se prizna ključna uloga djelatnosti proizvodnje i razmjene koje su nekomercijalne i/ili zasnovane na nepriznatom društvenom radu jer njihov status ne predviđa ugovor prema normama najamnog odnosa. U toj optici, važno je uzeti u obzir neprestani razvitak raznih sastavnica koje pripadaju sferi netržišne ekonomije. Posebno, doprinos te sfere prikrivene ekonomije stvaranju društvenog bogatstva pokazuje se sve značajnijim pod impulsom dvaju činilaca:
 - a) razvitka asocijativnih oblika kao momenta resocijalizacije ekonomije i ekspanzije kolektivnih usluga
 - b) rastuće uloge koju rasprostiranje znanja igra u razvitku proizvodnih snaga potječe od izvanredne ekspanzije netržišne sfere. Ta je ekspanzija povezana s mrvljenjem tradicionalnih međa između slobodnog vremena i radnog vremena i razvitka mreža proizvodne kooperacije i

razmjene znanja izvan tržišta. Utjecaj netržišne ekonomije na izračun BDP-a podigao bi se, nema sumnje, na impresivan način kad bi se, kao poput domaćinskog rada pokušalo, na primjer, mjeriti vrijednost fiktivnih plaća za rad na izobrazbi ili za neplaćeno istraživanje.

Napomenimo da s gledišta problematike ZSD-a ova crta istraživanja predstavlja dvostruki teorijski i empirijski interes:

- Omogućava da se unaprijedi promišljanje o skućenom karakteru aktualnih kriterija računa BDP-a, pokazujući neprimjerenost koncepcije koja od oblika najamnog i/ili trgovačkog rada-zaposlenja čini jedini oblik rada koji je produktivan ili dostojan nagrade. Integriranje ili »službeno« priznavanje nemerkantilnih ekonomija u procjeni BDP-a moglo bi tako biti činilac društvene legitimnosti ZSD-a. Recimo još točnije da bi, daleko od toga da bude činilac normalizacije, ZSD na taj način bio bitno uporište kadro zaštititi autonomiju sfere nemerkantilnih djelatnosti od procesa tržišne kolonizacije.
- Drugi pravac istraživanja mogao bi se zasnivati na izradi pokazatelja sposobnih da bolje procjene pozitivne ekternalnosti koje netržišna ekonomija proizvodi za tržišnu ekonomiju. Te su ekternalnosti povezane poglavito s ulogom znanja i s neekskluzivnim, nerivalnim i kumulativnim karakterom toga dobra, što objašnjava sve jasniju kolektivnu prirodu povećanja produktivnosti i inovacija.

Zajamčeni socijalni dohodak kao institucija kolektivne socijalne rente

Druga komponenta ZSD-a odgovara uspostavi socijalne rente i/ili kolektivne dividende. Njen je temelj u priznanju da suvremeno stvaranje bogatstva proizlazi iz interakcije sadašnjeg rada i kolektivnog

bogatstva (prirodnih izvora, materijalnih i nematerijalnih dobara) koje je baštinjeno od prethodnih generacija.

Temeljni aspekt rasprave o zajamčenom dohotku odgovara, ustvari, samoj njegovoj naravi, u usporedbi s onom dohotka koji je vezan s nepokretnom baštinom ili s posjedovanjem financijskog kapitala.

Za čitavu jednu klasu djelatnika, novčana prinuda koja povezuje dohodak sa zaposlenjem ne postoji ili je značajno ublažena posjedovanjem titula kredita i vlasništva: za te pojedince rad nije obveza nego odgovara slobodnom izboru. Ta je primjedba važna da se ukaže na logičku proturječnost u koju upadaju neki pristupi koji se suprotstavljaju ideji zajamčenog dohotka prizivajući moralne ili ekonomske obzire. Odvajanje od dohotka najamnog rada bilo bi, ustvari, samo proširenje jednog prava danas ograničenog na jednu kategoriju privilegirane populacije (rentijera); posljedica toga proširenja ne bi bila toliko u provokiranju masovnog bijega od rada uopće nego u olakšanju potražnje i izgradnje novih oblika rada i djelatnosti slobodno odabranih. Reforma koja vodi uspostavi kolektivne socijalne rente radi izgradnje uporišta protiv sadašnje logike režima akumulacije u dominaciji moći financija i protiv pritiska što ga globalizirana tržišta vrše na institucije socijalne države koje su radnički pokreti osvojili tijekom godina.

Prijedlog kolektivne socijalne rente bio bi uostalom koherentan s načelnim željama koje je izrazio Keynes u *Zaključnim bilješkama o socijalnoj filozofiji prema kojoj bi generalna teorija mogla odvesti* (Keynes, 1936.) te u *Ekonomskim perspektivama za naše unuke* (Keynes, 1930.). U tim tekstovima, Keynes, ekstrapolirajući dinamiku dugog perioda produktivnosti i akumulacije kapitala, razvija svoju analizu u horizontu s one strane *Generalne teorije*. U tom procesu identificira neke ključne ciljeve aktualne promjene kapitalizma po-

vezane s krizom fordističko-keynesovskog modela slavinih tridesetih.

Tako bi, prema autoru *Generalne teorije*, glavni problem s kojim bi se društvo trebalo suočiti u »narednim godinama« bila »tehnološka nezaposlenost. Što znači da nezaposlenost uzrokovana otkrićem instrumenata koji ekonomiziraju radnu snagu nastupa bržim ritmom nego što je onaj kojim uspijevamo naći novo zaposlenje za istu tu radnu snagu« (Keynes 1930.:61-62). Ali rast »tehnološke nezaposlenosti«, nastavlja Keynes, bio bi samo perverznan učinak »prolaznog razdoblja prilagodbe« jer »u perspektivi, zapravo, to znači da čovječanstvo napreduje prema rješavanju svoga ekonomskog problema« (str. 62). Iz toga slijedi nužnost da se od regulacije ekonomije temeljene na principu oskudnosti prijeđe na regulaciju temeljenu na principu obilja. U vezi s tim valja se sjetiti bitne tendencije koju je Keynes prepoznao tijekom 30-ih godina.

Ona odgovara povijesnom kretanju akumulacije koja bi dovela do »lišavanja kapitala njegove vrijednosti oskudice u toku jedne ili dviju generacija« (str. 114). Ostvarenje te tendencije, prema Keynesu, impliciralo bi eutanaziju rentijera i, slijedom toga, nestanak »opresivne i kumulativne moći kapitalista da iskorištava vrijednost oskudice kapitala« (str. 112). Može se tvrditi, a da se ne iznevjeri duh ekonomista iz Cambridgea, da to njegovo promišljanje nije u perspektivi daleko od našeg prijedloga reforme koja bi rentu što pripada kapitalu »od njegove rijetkosti« zamijenila kolektivnom rentom ili socijalnom dividendom svojstvenom društvu obilja u kojem »sve prostranije postaju društvene klase i skupine pojedinaca koje praktično ne poznaju probleme ekonomske nužde« (str. 64).

Uspostavljanje kolektivne socijalne rente bilo bi uostalom koherentno s ostvarenjem jedne od Keynesovih želja: one da se pomiri socijalizacija ekonomije s individua-

lizmom shvaćenim kao proširenje »otvorenog polja izvršavanja osobnih izbora i kao očuvanje raznolikosti života, koje se sastoji baš u proširenju polja osobnog izbora« (str. 117). Ustvari, dopuštajući diskontinuitet i »nomadizam« između različitih aktivnosti, ta kolektivna socijalna renta predstavila bi se kao oblik dohotka adekvatan novoj socijalnoj formuli egzistencije koju je Keynes proročanski smatrao »najsnažnijim instrumentom poboljšanja budućnosti«. Kako točno kaže u *Ekonomskim perspektivama za naše unuke*, pojedinac bi se ostvario u društvu u kojem bi vrijeme posvećeno radu (zavisnom) bilo svedeno na neznatan dio životnog vremena (»radne smjene od tri sata i radni tjedan od petnaest sati«) (str. 65). To novo društvo, prema Keynesu, dopustilo bi da se za cjelokupnu populaciju proširi taj »dar« što se sastoji od »nezavisnog dohotka« čiji su jedini uživaoci u ono vrijeme bili bogati rentijeri koji su svejedno, u očima Keynesa, predstavljali »da tako kažem, našu avangardu, one koji za nas istražuju obećanu zemlju i tu razapinju šatore« (str. 64-65).

Različite mjere mogu pridonijeti uspostavi kolektivne socijalne rente. Mogu se zamisliti na alternativan ili komplementaran način, slijedeći socijetalni projekt i odgovor koji društvo uspije dati na aktualnu krizu »baštinjenog kapitalizma«:

- Uvođenje Tobinovog poreza na kretanje spekulativnog kapitala utemeljilo bi instrument efikasnog financiranja, na kraći ili srednji rok, lako primjenljiv, s tehničkog gledišta. Prijedlog što ga je razradio James Tobin 1978. sastoji se u uzimanju poreza od 0,5% na svjetsku novčanu razmjenu. Projekt *Tobin Tax*, čije bi uplate bile namijenjene osnivanju specijalnog fonda za ZSD, mogao bi biti relevantan aspekt za izgradnju socijalne Europe. Na europskoj razini, ta bi reforma mogla biti prva etapa u razdvajanju ZSD-a od restriktivnog pozivanja na državu-naciju u proširenju

tog građanskog prava na svjetsku razinu.

- Učinci Tobinovog poreza na spekulativna kretanja valuta, mogli bi osim toga biti ojačani uspostavom »Keynesovog poreza« na burzovne transakcije. Povezivanje tih dvaju poreza dopustilo bi da se zadobije jedan dio profita spekulacije i da se financira uspostava ZSD-a vraćajući političkoj moći jedan dio njenih sposobnosti da regulira financijska tržišta. Štoviše, otuda bi proizišlo smanjenje likvidnosti investicija što bi prisililo imaoce fondova da budu pozorniji glede dugoročnih izgleda, to jest, kako bi rekao Keynes, da smanje »prevladavanje spekulacija nad pothvatima«.
- U jednoj radikalnijoj perspektivi preobrazbe socijalnih odnosa, financiranje zajamčenog dohotka kao institucije kolektivne socijalne rente mogla bi se inspirirati prijedlogom Oskara Langea iz 30-ih godina (Lange 1936., 1937.). Taj je autor sugerirao izvorno načelo re-socijalizacije ekonomije polazeći od vlasništva društvenih sredstava proizvodnje, alternativno socijalističkoj optici nacionalizacije.

Prepričajmo Oskara Langea: kapital i napredak proizvodnosti rada proizvod su društvene suradnje. Pripadaju dakle svima i time opravdavaju pravo svakoga od članova kolektiva na socijalnu dividendu, koju Lange kvalificira kao institucionalni uvjet socijalizma.

Sažeto, raspodjela rente i/ili socijalne dividende može se opravdati polazeći od priznanja prava, za svakog građanina, na kvotu društvene proizvodnje, na osnovi dvaju načelnih obzira:

- Fiksni društveni kapital potječe od minulog društvenog rada. Na osnovi toga sačinjava kolektivnu baštinu, dakle nema ničega što bi legitimiralo njegovo prisvajanje i njegovu valorizaciju na individualnoj i/ili privatnoj osnovi.

- Proizvodni doprinos svakog člana društva potječe, u isto vrijeme, od njegove individualne djelatnosti i njegovog međudjelovanja s tim kolektivnim nasljeđem (materijalnim i nematerijalnim) (Bresson, 1993.) koje su ostavile prethodne generacije. To nasljeđe, s objašnjivim razlikama produktivnosti koje postoje između jednog i drugog teritorija, jedne nacije i druge, čini socijalnu rentu. Zapravo, još jednom, svaki zakon razmjernosti između nagrađivanja i individualnog rada je dokinut i, u društvenoj proizvodnji, uvijek postoji kvota na koju nitko ne može polagati pravo vlasništva. Pripada društvu u cjelini i treba dakle biti raspodijeljena svoj zajednici.

ZAKLJUČCI

Najzad, prijedlog ZSD-a, definiran kao spajanje socijalne nadnice i kolektivne rente, nalazi svoje ekonomsko utemeljenje u promjeni pojma proizvodnog rada i načina akumulacije koji idu zajedno s razvojem kognitivnog kapitalizma.

S druge strane, u slijedu s nastupanjem ekonomije zasnovane na difuziji i pokretačkoj ulozi znanja, intelektualni rad postaje strateški činilac, a vrijeme neposrednog rada prestaje biti ekonomski značajna jedinica mjere. Ta preobrazba zamućuje tradicionalne granice između rada i ne-rada, proizvodnog i neproizvodnog rada, s kojima su ekonomske teorije i fordistički sustav nacionalnog knjigovodstva pokušavali obračunavati mehanizme stvaranja i razdiobe bogatstva. ZSD bi, s tog gledišta, bio samo naknada u dohotku za sve, socijalniji karakter rada na kojem se zasnivaju dinamika blagodati produktivnosti i inovacije.

S jedne strane, rastuća moć financijskog kapitalizma nagriza tradicionalne granice između rente i profita dok se snažno nameće povratak logike konkurentne regulacije (u

smislu francuske škole regulacije). Stoga bi ZSD mogao biti jedan od prijedloga kadrih da društvu dopuste kombinaciju volje da se obuzda moć financija i da se ujedno stigne do re-socijalizacije ekonomije.

Uvođenje bitnog ZSD-a, kako smo vidjeli, moglo bi se temeljiti na više izvora financiranja i njegova uspostava, daleko od toga da ulazi u proturječnost sa sustavom prava i jamstava socijalnog osiguranja, tvorila bi element jačanja i izlaska iz krize socijalne države. Problem njegove »ostvarivosti« nije ekonomskog tipa, to jest povezan s ograničenim karakterom resursa. Zavisi isključivo od izbora društva.

S talijanskog jezika preveo
Matko Meštrović

LITERATURA

- Barbier, J.-C., et Théret, B. (2004). *Le nouveau système français de protection sociale*. Paris: La Découverte.
- Bélorgey, J.-M. (2000). *Minima sociaux, revenus d'activité, précarité*. Paris: Commissariat Général du Plan et La Documentation française.
- Bresson, Y. (2000). *Le revenu d'existence ou la métamorphose de l'être social*. Paris: L'esprit Frappeur.
- Bresson, Y. (1993). *L'après salariat*. Paris: Economica.
- Bresson, Y. (1994). *Le partage du temps et des revenus*. Paris: Economica.
- Castel, R. (2003). *L'insécurité sociale*. Paris: Editions du Seuil.
- Cerica, C. et Vercellone C. (1993). Au-delà de Gorz. Travail et revenu garanti. *Futur Antérieur*, 18(3):93-119.
- Coutrot, TH. et Husson, M. (2001). *Avenue du plein emploi*. Éd. Attac: Mille et une Nuits.
- Dieuaide, P. & Vercellone, C. (1999). Reddito minimo e reddito garantito. In: A. Fumagalli & M. Lazzarato (eds.) *Disoccupazione di massa e reddito di cittadinanza* (pp. 139-152). Milano: Derive e Appodi.
- Uzeby, C. (1991). *Le revenu minimum garanti*. Paris: La Découverte.
- Freidman, M. (1971). *Capitalisme et liberté*. Paris: Laffont.
- Friot, B (2000). Le salaire universel. *Eco-Rev, Revue Critique d'Ecologie Politique*.
- Fumagalli, A. (1996). Teoria economica, post-fordismo e reddito di cittadinanza. In: *La democrazia del reddito universale*. Rome: Il Manifesto.
- Gadrey, J. (2001). Régime de croissance, régime de productivité : peut-on penser les régulations post-fordistes avec des concepts fordistes. *La Lettre de la régulation*, 39:1-3.
- Gazier, B. (2003). *Tous sublimes: vers un nouveau plein emploi*. Paris: Flammarion.
- Gorz, A. (1997). *Misère du présent, richesse du possible*. Paris: Galilée.
- Gorz, A. (2003). *L'immatériel: connaissance, valeur et capital*. Paris: Galilée.
- Graziani, A. (1996). *La teoria del circuito monetario*. Milan: Jaca Book.
- Kalecki, M. (1975). Aspetti politici del pieno impiego. In: *Sul capitalismo contemporaneo* (pp. 35-42). Rome: Riuniti.
- Keynes, J. M. (1936, traduction 1968). *Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie*. Paris: Petite bibliothèque Payot.
- Keynes, J.M., (1972). Perspectives économiques pour nos petits enfants. In: *Essais sur la monnaie et l'économie: le cri de Cassandre* (pp. 127-141). Payot.
- Lange, O. (1936). On the Economic Theory of Socialism. Part I. *Review of Economic Studies*, 4.: 53-71.
- Lange, O. (1937). Mr Lerner's Note on Social Economics. *Review of Economic Studies*, 5.:143-144.
- Lebert, D. et Vercellone, C. (2004). L'économie de la connaissance entre conomie et histoire. In: *Cahiers lillois d'économie et de sociologie* (pp. 17-38). Paris, L'Harmattan.
- Leontief, W. (1982). La répartition du travail et du revenu. In: *Pour la Science* 61.
- Majnoni d'Intignano, B. (1993). *La protection sociale*. Paris: Le livre de poche.
- Marazzi, C. (1997). *La place des chaussettes*. L'Eclat.
- Marx, K. (1980). *Manuscrits de 1857-1858*. («Grundrisse»), Tome II. Paris: Sociales.
- Meade, J. (1989). *Agathopia: the Economics of Partnership*. Aberdeen University Press.
- Meade, J. (1995). *Retour au plein emploi*. Paris: Economica.
- Méda, D. (1999). *Qu'est-ce que la richesse*. Paris: Alto-Aubier.
- Merle, P. (2002). *La démocratisation de l'enseignement*. Paris: La Découverte.

- Monnier, J.-M. (2002). Impôt négatif et 'trappes à inactivité'. In: Cordellier S. et Netter S. (ed.), *L'état de la France 2002* (pp. 220). Paris: La Découverte.
- Monnier J.-M. (2002). L'impôt sur le revenu en débat. *Regards sur l'actualité*, 285:13-27.
- Monnier, J.-M. (1998). *Les prélèvements obligatoires*. Paris: Economica.
- Monnier, J.-M. et Vercellone, C. (2006). Travail et protection sociale à l'heure du capitalisme cognitif: la proposition du revenu social garanti. In: *Défis et mutations des relations emploi-protection sociale*. Paris: CNRS.
- Offe, C. (1992). A non-productivist design for social policies. In: Van Parijs, P. (ed.), *Arguing for basic income* (pp. 61-78). Londres: Verso.
- Paine, T. (1996). La justice agraire opposée à la loi et aux privilèges agraires. *Vers un revenu minimum inconditionnel*, Revue du M.A.U.S.S., 23-36.
- Passet, R. (2000). *L'illusion néo-libérale*. Paris: Flammarion.
- Passet, R. (1993). La logique d'une mutation. In: *Garantir le revenu*, 16-24.
- Piketty, Th. (2004). *L'économie des inégalités*. Paris: La Découverte.
- Piriou, J.-P. (1992). *La comptabilité nationale*. Paris: La Découverte.
- Pisani-Ferry, J. (2000). *Le plein emploi. Rapport pour le Conseil d'analyse économique (CAE)*. Paris: La documentation française.
- Polanyi, K. (1983). *La grande transformation - Aux origines politiques et économiques de notre temps*. Paris: Gallimard.
- Rifkin, J. (1997). *La fin du travail*. Paris: La Découverte.
- Sebai, F. & Vercellone, C. (1997). Le revenu de citoyenneté : un complément nécessaire à la réduction du temps de travail. In: *Pour un niveau plein emploi* (Appel des économistes contre la pensée unique) (pp. 151-165). Paris: Syros.
- Théret, B. (1995). Finance, souveraineté et dette sociale. In: B. Théret (ed.), *L'Etat, la finance et le social* (pp. 560-600) Paris: La Découverte.
- Tobin, J. (2000). Tax the speculators. In: Tobin J. (2000) *Retour sur la taxe Tobin (textes choisis)* (pp. 45-48). Bordeaux: Editions confluences.
- Tobin, J. (2000). The Tobin Tax. Coping with Financial Volatility. Prologue. In: Tobin J. (ed.) *Retour sur la taxe Tobin (textes choisis)* (pp. 49-62). Bordeaux: Editions confluences.
- Tobin, J. (1978). A proposal for international monetary reform. *Eastern Economic Journal*, juillet-octobre.
- Vallade, D. (2002). *La dynamique du temps libre : un vecteur de recomposition des temps sociaux. Une analyse de long terme, 19ème et 20ème siècles*. Thèse de doctorat en Sciences Economiques, Université de Montpellier I, décembre.
- Van Parijs, P. (1987). Quel destin pour l'allocation universelle. *Futuribles*, janvier: 17-31.
- Van Parijs, P. (1988). Rawls face aux libertariens. In: Audard C. et al., *Individu et justice sociale. Autour de John Rawls* (pp. 193-218). Paris: Editions du Seuil.
- Van Parijs, P. (1991). *Qu'est-ce qu'une société juste? Introduction à la pratique de la philosophie politique*. Paris: Le Seuil.
- Van Parijs, P. (1995). *Sauver la solidarité*. Paris: Les éditions du cerf.
- Van Parijs, P. (1996). *Refonder la solidarité*. Paris: Les éditions du cerf.
- Van Parijs, P. (2002). Basic income: a simple and powerful idea for the 21st century. *Rethinking redistribution. "Real utopias" conference*, Madison (WI), 3-5 may, miméo.
- Vanderborght, Y., Van Parijs, P. (2005). *L'allocation universelle*. Paris: La Découverte.
- Veltz, P. (2000). *Le nouveau monde industriel*. Paris: Gallimard.
- Vercellone, C. (alias Carlo Palermo) (1994). Reddito di Cittadinanza e lavoro sociale. In: *RIFFRAFF*: 22-43.
- Vercellone, C. (1999a). Rapports non marchands, division du travail et revenu de citoyenneté. In: J. C. Delaunay (ed.) *La mondialisation en question* (pp. 251-282). L'Harmattan.
- Vercellone, C. (2000). Fin du travail et tiers secteur chez Rifkin : une analyse critique. *Alice, Revue Critique du Temps*, 3:16-28.
- Vercellone, C. (ed.) (2003). *Sommes-nous sortis du capitalisme industriel?* Paris: La Dispute.
- Vercellone, C. (2005). Sens et enjeux de la transition du capitalisme industriel vers le capitalisme cognitif: une mise en perspective historique. *Journées d'étude GRES-MATISSE Mutations du capitalisme et économie de la connaissance*. Bordeaux, 24 Mars.
- Vercellone, C. (ed.) (2006). *Capitalismo cognitivo*. Manifestolibri.
- Vercellone, C. (2006). From Formal Subsumption to General Intellect: Elements for a Marxist Reading of the Thesis of Cognitive Capitalism. In: *Historical Materialism*.
- Zarifian, P. (1995). *La nouvelle productivité*. Paris: L'Harmattan.

Summary

CHANGES IN THE CONCEPT OF PRODUCTIVE WORK AND NEW NORMS OF DISTRIBUTION: A PROPOSAL OF GUARANTEED SOCIAL INCOME

Carlo Vercellone

*Université Paris 1
Paris, France*

With Smith's theory of growth and Ricardo's theory of distribution, the founders of political economy attempted to present, in a relatively simple theoretical model, the logic of the functioning of capitalism that emerged before the industrial revolution. Today, in the transition that leads us from industrial capitalism towards the economy based on diffusion and driving force of knowledge, perhaps we have to go through the analytical process of the founders of political economy once again. That process, which has to integrate the manner of production and the manner of the distribution of wealth into an inseparable whole, exposes the crucial issue: the question of legitimacy and economic feasibility of guaranteed social income independent from work.

In this paper we shall attempt to explain two important aspects of the problem. The first relates to the clarification of the two opposed concepts of guaranteed income within the current debate: the new liberal one about the conditional minimum income on one hand, and on the guaranteed income, a dignified and unconditional income that is called "guaranteed social income" on the other hand. The second aspect relates to the disagreement with regard to economic foundations and financing of the guaranteed social income. These two lines of thought have to be conveyed to the transformation of the division of labour and the manner of accumulation of capital, which marks a transition to that phase of capitalism that we call cognitive capitalism. Forming this judgment, we shall discuss some theoretical issues related to the changes in the understanding of social wealth and manufacturing work in order to arrive to the guaranteed social income that is perceived as the income based on the integration of social rent and collective dividend.

Key words: cognitive capitalism, work, minimum income, guaranteed social income.